

Företagsbotens storlek i ekomål och vissa handläggningsråd

Aktuella rättsfrågor ARF 2014:4
Ersätter ARF 2010:1

Augusti 2014

Reviderad i april 2019

Ekobrottsmyndigheten
Swedish Economic Crime Authority

Företagsbotens storlek i ekomål och vissa handläggningsråd

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	2
2. Den rättsliga regleringen	3
2.1 Beslutsprocessen	4
3. När ska talan om företagsbot föras vid brott i näringsverksamhet?.....	4
3.1 Enskild näringsidkare	5
3.2 Aktiebolag	5
3.3 Handelsbolag/kommanditbolag.....	6
3.4 Utländskt företag genom filial i Sverige	6
3.5 Åtalsprövning	6
4. Beräkning av företagsbotens storlek	7
4.1 Företagsbotens storlek – grund för bestämmandet.....	7
4.2 Företagsbotens storlek – grund för beräklandet	7
5. Jämkning eller eftergift av företagsbotens storlek	9
5.1 Jämkning av företagsboten.....	9
5.2 Eftergift av företagsboten.....	10
5.3 Jämkning eller eftergift av företagsboten – eller strafflindring?.....	10
6. Vissa särskilda frågor	11
6.1 Yrkandet	11
6.2 Företagsbot utan åtal	11
6.3 Utfärdande av strafföreläggande med företagsbot	11
6.4 Delgivning utan att åtal väcks	12
6.5 Offentlig försvarare	12
6.6 Företagsbot för medhjälpare.....	12
6.7 Skattetillägg, företagsbot och ne bis in idem?.....	12
6.8 Förseningsavgift för sen årsredovisning, företagsbot och ne bis in idem?	13

Sammanfattning

- Gärningens straffvärde utgör grunden för beräkningen av företagsbotens storlek vid ekonomisk brottslighet.
- Huvudregeln är att åtal för brott i näringsverksamhet i bolag ska kombineras med ett yrkande om företagsbot.
- Företagsbot kan yrkas när åtal inte väcks på grund av åtalsprövningsregeln i 36 kap. 10 a § brottsbalken.
- Företagsboten ska normalt ha företråde och det är den straffrättsliga påföljden som bör jämkas om det behövs för att den samlade reaktionen på brottet ska bli rimlig, men tillämpningen av detta varierar i praxis.
- För enskilda näringsidkare som döms till ett fängelsestraff kan den straffrättsliga påföljden ges företråde och företagsboten jämkas eller efterges under vissa förhållanden.
- Talan om företagsbot förutsätter inte att det finns tillgångar.
- Talan om företagsbot förutsätter inte att gärningsmannen åtalas för brottet.
- Det går inte att föra talan om företagsbot mot ett upplöst bolag.

1. Inledning

Reglerna om företagsbot finns i 36 kap. 7 § brottsbalken. Reglerna har en obligatorisk utformning vilket innebär att åklagarna ska föra talan om företagsbot när rekvisiten för att ålägga företagsbot bedöms vara uppfyllda (jfr prop. 2005/06:59, Företagsbot, sid. 61).

Vid en tillsyn på Ekobrottsmyndigheten i april 2012¹ drogs slutsatsen att det fanns ett betydande utrymme för att i väsentligt fler fall föra talan om företagsbot. Yrkanden om företagsbot är också väsentliga inom ramen för myndighetens brottsutbytesarbete.

I domsrapporter från överåklagarens kansli har redovisats vad som kommit fram vid granskningen av domar under åren 2015 – 2018 där företagsbot prövats.² Genom granskningarna har kunnat följas hur reglerna om företagsbot tillämpas vid Ekobrottsmyndigheten. Det konstateras att antalet yrkanden om företagsbot har ökat. I huvudsak visar de sammanställda domarna att utgångspunkten för beräkningen av företagsbot är straffvärdet för de brott som legat till grund för företagsboten. I flera domar har denna ARF använts som utgångspunkt vid beräkningen av företagsbotens storlek.

Det saknas vägledande uttalanden i förarbetena och från Högsta domstolen om hur företagsboten ska beräknas vid ekonomisk brottslighet. Denna ARF innehåller därför vägledning för beräkning av företagsbotens storlek i ekomål. Vidare redogörs för vissa förutsättningar för företagsbot i förhållande till olika slag av näringsidkare. NJA 2012 s. 826 angående enskild näringsidkare är i det sammanhanget av särskilt intresse.

NJA 2014 s. 139 är också av intresse och gäller främst frågan om beräkningen av företagsbotens storlek m.m. vid arbetsmiljöbrott. Även Åklagarmyndighetens riktlinjer, *Företagsbot och straff – riktlinjer avseende belopp och straffmätning vid miljö- och arbetsmiljöbrott*, har vägledande betydelse.

¹ EBM A-2011/0033

² EBM A-2016/0045, EBM2017-281, EBM 2017-905, EBM 2018-428, EBM 2018-694

Syftet med denna ARF är att stödja åklagarna i arbetet med att bedöma om det finns förutsättningar för att yrka företagsbot, att främja en rättssäker och enhetlig tillämpning av lagen samt att ensa hur yrkandena bestäms och hur de presenteras för domstolen. Detta bör på sikt leda till en mer enhetlig praxis hos domstolarna som i sin tur kan vägleda åklagarna.

ARF 2014:4 ersatte ARF 2010:1, Företagsboten i praktisk tillämpning.

Utredningen om vissa frågor om företagsbot överlämnade i november 2016 betänkandet *En översyn av lagstiftningen om företagsbot* (SOU 2016:82) till regeringen med förslag om lagändring. Utredningens förslag remissbehandlades under våren 2017 och bereds fortfarande i Justitiedepartementet. De förslag som framförs i utredningen om ändringar i lagstiftningen har inte närmare beaktats i denna ARF då det inte nu går att säga när en eventuellt ändrad lagstiftning träder i kraft.

2. Den rättsliga regleringen

Företagsbot är en särskild rättsverkan av brott (1 kap. 8 § brottsbalken). Företagsboten utgör således inte en påföljd för brott (1 kap. 3 § brottsbalken), utan en rättsföljd som grundar sig på brottet.

I 36 kap. 7 § brottsbalken anges förutsättningarna för att en näringsidkare ska kunna åläggas företagsbot. Bestämmelsen anger att näringsidkaren ska åläggas företagsbot för brott som har begåtts i utövningen av näringsverksamhet, om det för brottet är föreskrivet strängare straff än penningböter och

1. näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten, eller
2. brottet har begåtts av
 - a. en person i ledande ställning grundad på befogenhet att företräda näringsidkaren eller att fatta beslut på näringsidkarens vägnar, eller
 - b. en person som annars haft ett särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll i verksamheten.

Första stycket gäller inte, om brottsligheten varit riktad mot näringsidkaren.

Av 36 kap. 8 § brottsbalken framgår att företagsboten ska fastställas till lägst fem tusen kronor och högst tio miljoner kronor.

I 36 kap. 9 § brottsbalken anges hur storleken av företagsboten ska bestämmas. Bestämmelsen anger de särskilda förhållanden som ska beaktas vid bestämmande av företagsbotens storlek

- straffskalan för brottet
- den skada eller fara som brottsligheten inneburit
- brottslighetens omfattning i förhållande till näringsverksamheten
- om näringsidkaren tidigare ålagts att betala företagsbot.

Enligt 36 kap. 10 § första stycket brottsbalken kan en företagsbot jämkas. Företagsboten får sättas lägre än vad som borde ha skett med tillämpning av 9 §, om

1. brottet medför annan betalningsskyldighet eller särskild rättsverkan för näringsidkaren och den samlade reaktionen på brottsligheten skulle bli oproportionerligt sträng,
2. näringsidkaren efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa de skadliga verkningarna av brottet,
3. näringsidkaren frivilligt angett brottet, eller
4. det annars finns särskilda skäl för jämkning.

Enligt 36 kap. 10 § andra stycket får, om det är särskilt påkallat med hänsyn till något av de nämnda förhållandena, företagsbot helt efterges.

För mindre allvarliga brott finns en särskild åtalsprövningsregel i 36 kap. 10 a § brottsbalken.

2.1 Beslutsprocessen

Beslutsprocessen när det gäller frågor om företagsbot ska utföras i fyra steg.

1. Är förutsättningarna för företagsbot enligt 36 kap. 7 § brottsbalken uppfyllda?
2. Finns skäl att tillämpa åtalsprövningsregeln i 36 kap. 10 a § brottsbalken?
3. Beräkna storleken enligt 36 kap. 9 § brottsbalken.
4. Finns skäl för att jämka eller sätta ned företagsboten enligt 36 kap. 10 § första och andra stycket brottsbalken?

Det är viktigt att beakta förutsättningarna för yrkande om företagsbot i ett tidigt skede av förundersökningen.

3. När ska talan om företagsbot föras vid brott i näringsverksamhet?

Huvudregeln är att åtal för brott i näringsverksamhet ska kombineras med ett yrkande om företagsbot. Detta innebär i praktiken att talan om företagsbot som huvudregel alltid ska föras i de fall åtal väcks exempelvis för grovt bokföringsbrott och bokföringsbrott av normalgraden. Någon rättslig grund för att rutinmässigt avstå från att yrka företagsbot för brott i näringsverksamhet av mindre allvarligt slag finns inte.

Det går inte att få bifall till yrkande om företagsbot mot ett upplöst bolag. I de flesta fall saknas därför anledning att föra talan om företagsbot mot ett bolag som är försatt i konkurs.

Ett ägarbyte hindrar inte ett yrkande om företagsbot. Eftersom det är den juridiska personen som är föremål för boten saknar det betydelse för talan om företagsbot om bolaget byter ägare. Att bolaget bytt ägare kan dock utgöra grund för jämkning av botens storlek enligt 36 kap. 10 § första stycket fjärde punkten och andra stycket brottsbalken³.

³ Se Svea hovrätts dom i mål B 2828-10. angående möjligheterna till jämkning enligt 36 kap. 10 § 4 p. BrB då verksamheten överlåtits.

Bedömningen av om det finns grund för jämkning eller eftergift av företagsboten måste dock ske utifrån omständigheterna i varje enskilt fall.

I det följande redogörs för vissa förutsättningar för företagsbot i förhållande till olika slag av näringsidkare.

3.1 Enskild näringsidkare

En enskild näringsidkare kan åläggas företagsbot. Talan riktas mot näringsidkaren.

I NJA 2012 s. 826 anger Högsta domstolen att när det brott som ligger till grund för ett beslut om företagsbot har begåtts av en enskild näringsidkare, kan den straffrättsliga påföljden ges företräde under vissa förutsättningar.

Domstolen för ett långt resonemang och anför bl.a. att om en företagsbot för en enskild näringsidkare som har ägnat sig åt oseriös verksamhet skulle beaktas genom att fängelsestraffet sattes ned, eller ersattes av ett bötesstraff, skulle det i många fall i praktiken innebära ett rent bortfall av en straffrättslig reaktion. Sannolikheten för att det i dessa fall skulle vara möjligt att driva in företagsboten är i allmänhet liten (punkt 52 i domen).

När det är frågan om en enskild näringsidkare som annars riskerar att i princip ”gå fri” från straffrättslig sanktion kan således huvudregeln om att företagsboten har företräde åsidosättas, och företagsboten sättas ner eller efterges helt till förmån för en straffrättslig påföljd, se vidare avsnitt 5.3.

3.2 Aktiebolag

För aktiebolag riktas talan om företagsbot mot bolaget.

När det gäller aktiebolag är frågan om slutsatserna i NJA 2012 s. 826 ska tillämpas även när näringsidkaren är ett aktiebolag. Frågan är främst aktuell när det gäller fåmansbolag. Det finns idag inte någon klar praxis om hur frågor om sanktionskumulation ska hanteras när företrädare för fåmansbolag döms för brott som har skett i utövningen av näringsverksamheten.⁴

Frågan har inte prövats av Högsta domstolen. Här kan nämnas att frågan var aktuell i ett överklagande av Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 29 juni 2015 (B 1868-15), RH 2016:69, där företagsboten eftergavs. Där dömdes en företrädare för ett aktiebolag, med seriös verksamhet, för bokföringsbrott och försvårande av skattekontroll till villkorlig dom och dagsböter. Högsta domstolen beviljade inte prövningstillstånd.

Ett överklagande av Hovrätten före Nedre Norrlands dom den 19 oktober 2018 i mål B 849-18 gällde samma fråga. En företrädare för ett aktiebolag, med seriös verksamhet, dömdes för bokföringsbrott till villkorlig dom och dagsböter. I målet eftergav hovrätten aktiebolagets företagsbot på grund av att företrädaren i det av honom helägda bolaget dömts till straffrättslig påföljd. Högsta domstolen beviljade inte heller i detta fall prövningstillstånd.

⁴ Jfr SOU 2016:82 s. 227 och tidigare i not 2 nämnda domsgranskningar

Ekobrottsmyndighetens och Riksåklagarens uppfattning är att det i första hand är påföljden som ska sättas ned med tillämpning av 29 kap. 5 § brottsbalken. Det är endast när det i ett enskilt fall inte är möjligt att uppnå ett rimligt resultat genom att sätta ned den straffrättsliga påföljden som det kan bli aktuellt att jämka företagsboten.

3.3 Handelsbolag/kommanditbolag

Ett handelsbolag kan åläggas företagsbot. Talan riktas mot bolaget. Det saknas även här klar praxis vad gäller frågan om hur sanktionskumulation ska hanteras när företrädare för handels- eller kommanditbolag döms för brott som har skett i utövningen av näringsverksamhet.

Någon särskild ordning för hur det utdömda beloppet ska fördelas mellan bolagsmännen, i den mån bolaget inte betalar det utdömda beloppet, föreskrivs inte. Då bolagsmännen enligt 2 kap. 20 § lag (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag svarar solidariskt för bolagets förpliktelser kan vem som helst av bolagsmännen senare krävas på betalning.

Om handelsbolaget är ett kommanditbolag är kommanditdelägarans ansvar för bolagets förpliktelser begränsat till ett visst belopp. Komplementären kan krävas på allt som kommanditdelägaren inte svarar för. Den inbördes ansvarsfördelningen framgår av registreringshandlingarna. Det innebär att kommanditdelägarnas ställning liknar den för ägarna i ett aktiebolag och att komplementären kommer att inta en ställning som liknar en enskild näringsidkare.

Av förarbetena (NJA II 1986 s. 43) framgår att talan kan föras mot ett handelsbolag om yrkandet framställts under bolagets levnad även om detta skulle vara upplöst när frågan om betalning av företagsboten blir aktuell. Den bot som i sådant fall åläggs bolaget kan senare tas ut av bolagsmännen.

3.4 Utländskt företag genom filial i Sverige

I 4 § lagen (1992:160) om utländska filialer m.m. (filiallagen) framgår att ett utländskt företag ska anses som ett svenskt rättssubjekt vid bedömning av om det i ett rättsförhållande, som gäller av det i Sverige bedrivna näringsverksamhet, lyder under svensk lag. Utländska företag är i ett sådant rättsförhållande skyldiga att svara inför svensk domstol eller underkasta sig svensk myndighets avgörande.

Det innebär att en filial kan åläggas företagsbot för verksamhet i Sverige om förutsättningarna enligt brottsbalken är uppfyllda i det enskilda fallet. Samma överväganden som görs för svenska näringsidkare ska göras i ärenden gällande filialer.

3.5 Åtalsprövning

Av 36 kap. 10 a § brottsbalken framgår att om ett brott som kan föranleda talan om företagsbot har begåtts av oaktsamhet och inte kan antas föranleda annan påföljd än böter får brottet åtalas av åklagare endast om det är påkallat från allmän synpunkt. I de fallen blir det endast aktuellt med företagsbot.

Detta betyder att i de situationer där förutsättningarna finns för att ålägga näringsidkaren företagsbot och det enligt 36 kap. 10 a § brottsbalken är motiverat att inte åtala för brottet ska yrkande om företagsbot, såsom den primära straffrättsliga sanktionen, framställas (prop. 2005/06:59, s. 44 ff.).

Synsättet ligger väl i linje med huvudregeln som innebär att en sanktionskumulation bör beaktas vid straffmätningen i stället för genom jämkning av företagsboten, se vidare avsnitt 5.3.

Från ovanstående finns dock undantaget vid ringa bokföringsbrott. Om den särskilda åtalsprövningsregeln i 11 kap. 8 § andra stycket brottsbalken tillämpas och gärningen därmed inte blir föremål för åtal torde den heller inte leda till företagsbot.⁵

För talan om företagsbot när åtal inte väcks se vidare under avsnitt 6.2.

4. Beräkning av företagsbotens storlek

4.1 Företagsbotens storlek – grund för bestämmandet

I 36 kap. 9 § brottsbalken anges, som nämnts, de omständigheter som ska ligga till grund för beräkningen av företagsboten, nämligen

- straffskalan för brottet
- den skada eller fara som brottsligheten inneburit
- brottslighetens omfattning i förhållande till näringsverksamheten samt
- om näringsidkaren tidigare ålagts att betala företagsbot.

Enligt bestämmelsen är *straffskalan* för det aktuella brottet en viktig utgångspunkt för beräkningen av företagsbotens storlek. Högsta domstolen uttalar i NJA 2014 s. 139 I (p. 12) att någon närmare kommentar till hur brottets straffskala ska beaktas inte lämnas i förarbetena men att det torde stå klart att lagstiftaren här har avsett att uttrycka att det har betydelse för företagsbotens storlek hur pass allvarligt det begångna brottet är.

I lagtext och förarbeten anges att också skadan eller faran är grundläggande för bestämningen av botens storlek (prop. 2005/06:59, s. 35). Utmätandet av företagsboten bör göras verksamhetsrelaterat snarare än personrelaterat. Subjektiva faktorer som att gärningen begåtts uppsåtligen bör därmed ges en mindre framträdande betydelse. Om brottsligheten är känd eller sanktionerad från ledningens sida kan detta dock utgöra ett skäl att skärpa sanktionen.

4.2 Företagsbotens storlek – grund för beräkningen

De faktorer som normalt ligger till grund för bedömningen av en gärnings straffvärde gällande brotten i Ekobrottsmyndighetens straffkatalog stämmer i stort överens med de faktorer som enligt 36 kap. 9 § första stycket brottsbalken ska ligga till grund för bestämmandet av företagsbotens storlek. För att kunna göra en mer preciserad bedömning utifrån förhållandena i det enskilda fallet, bör en rimlig utgångspunkt för bestämningen av botens storlek därför kunna tas i gärningens *straffvärde*.

⁵ Prop. 2012/13:61 s. 37 in fine.

Företagsboten ska fastställas till lägst 5 000 kronor och högst tio miljoner kronor. Beloppen gäller för alla slags brott där en näringsidkare kan åläggas en företagsbot.

Det saknas praxis vad gäller beräkning av företagsbotens storlek med straffvärdet som uttrycklig grund. I tabellen anges därför riktvärden för företagsbotens storlek i kronor, i förhållande till straffvärdet vid ekonomisk brottslighet.

Straffvärde	Riktvärde Företagsbot (kr)
Böter	5 000 - 50 000
1 månads fängelse	50 000 - 100 000
2 månader	100 000 - 300 000
3 månader	300 000 - 500 000
6 månader	500 000 - 1 000 000
1 år	1 000 000 - 2 000 000
2 år	2 000 000 - 3 000 000
3 år	3 000 000 - 4 000 000
4 år	4 000 000 - 6 000 000
5 år och mer	6 000 000 - 10 000 000

Tabell 1. Riktvärden för företagsbotens storlek utifrån brottets straffvärde vid ekonomisk brottslighet. Riktvärdena vid straffvärde 1-2 månader justerades genom beslut i april 2017, jfr rutin för hantering av anmälningar om bokföringsbrott bestående i att bolag inte upprättat årsredovisning inom föreskriven tid, EBM2017-372.

Företagsbotens storlek bestäms utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Riktvärdena ska därför ses just som riktvärden, som justeras uppåt eller nedåt utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Det kan också finnas omständigheter som bör påverka företagsbotens storlek som inte har beaktats i bedömningen av brottets straffvärde. Tidigare ålagd företagsbot är en sådan omständighet som normalt inte beaktas i bedömningen av straffvärdet för gärningen vad gäller den åtalade personen och kan därför påverka storleken i *försvårande* riktning. (36 kap. 9 § brottsbalken andra stycket och prop. 2005/06:59 s. 35)

Syftet med riktvärdena i tabellen är att ensa yrkandena och grunderna för företagsbotens storlek vid ekonomisk brottslighet, vilket på sikt bör leda till en mer enhetlig praxis hos domstolarna. Genom en etablerad domstolspraxis ökar också förutsättningarna för att på sikt kunna utdöma företagsbot genom strafföreläggande.

5. Jämkning eller eftergift av företagsbotens storlek

Särskilda bestämmelser om jämkning och eftergift av företagsboten finns i 36 kap. 10 § brottsbalken. Som framgår nedan i avsnitt 6.1 bör åklagare överlämna frågan om jämkning eller eftergift till domstol till dess enhetlig praxis föreligger.

5.1 Jämkning av företagsboten

När åklagaren bestämt företagsbotens storlek återstår frågan om det finns skäl för jämkning av botens storlek eller eftergift av företagsboten.

Såsom framgår av 36 kap. 10 § första stycket brottsbalken får företagsbotens storlek sättas lägre än vad som borde ha skett om

- brottet medför annan betalningsskyldighet eller särskild rättsverkan för näringsidkaren, och den samlade reaktionen på brottsligheten annars skulle bli oproportionerligt sträng
- näringsidkaren efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa de skadliga verkningarna av brottet
- näringsidkaren frivilligt angett brottet eller
- det annars finns särskilda skäl för jämkning.

Vid ekonomisk brottslighet aktualiserades jämningsbestämmelsen tidigare framför allt vid åtal för skattebrott i fall där Skatteverket hade påfört ett bolag skattetillägg och företagsboten grundades på samma omständigheter som skattetillägget utgått för. I de fall skattetillägg har utgått och åtal väcks för bokföringsbrott finns normalt inga skäl för jämkning eftersom företagsboten grundas på bokföringsbrottet.⁶

Högsta domstolen uttalar i NJA 2014 s. 139 I p. 39 att bestämmelserna i 36 kap. 10 § första stycket inte hindrar att övriga i 29 kap. 5 § första stycket angivna omständigheter kan utgöra grund för jämkning av företagsbot. Detta innebär att det i vissa fall kan finnas skäl för jämkning av företagsboten exempelvis vid sen lagföring och långsam handläggning (29 kap. 5 § första stycket 7).⁷

I NJA 2014 s. 139 II sattes företagsboten ned med 40 000 kr. Den åtalade gärningen ägde rum i juli 2006 och den långa tid som förflöt innan talan om företagsbot väcktes i mars 2010 ansågs berättiga till kompensation med 20 000 kr och den sena lagföringen till kompensation med lika mycket.

En särskild fråga är om företagsbot ska jämkas eller efterges då förseningsavgifter utgått på grund av att årsredovisningshandlingar inte getts in till Bolagsverket i tid. Vid den bedömningen är främst av intresse vad som tas upp i 36 kap. 10 § första och fjärde punkten. I första punkten tas upp vissa fall av sanktionskumulation. Företagsboten kan jämkas om brottet medför annan betalningsskyldighet med vilket här avses att aktiebolaget åläggs en

⁶ Se Malmö tingsrätts resonemang i mål B 6055-10 prövat genom Hovrätten över Skåne och Blekinge, protokoll 15 april 2014 i mål Ö 895-14. Tingsrätten anför att den omständigheten att ett bolag ålagts skattetillägg får beaktas inom ramen för prövningen enligt 36 kap. 10 § brottsbalken.

⁷ Att långsam handläggning kan föranleda jämkning av företagsboten klarlades av Högsta domstolen i NJA 2012 s. 1038 I och II.

sanktionsavgift. Förseningsavgifter är en rent administrativ avgift som syftar till att framtvinga att årsredovisningshandlingar ges in till Bolagsverket och är inte att jämföras med en sanktionsavgift. Jämknings bör därför inte ske med stöd av första utan av fjärde punkten, dvs. om det annars finns särskilda skäl för jämkning. Det räcker inte med omständigheter som talar för jämkning utan det krävs också att omständigheterna har särskild tyngd.

5.2 Eftergift av företagsboten

Enligt 36 kap. 10 § andra stycket brottsbalken kan företagsboten efterges, dvs. sättas ned så att den bortfaller helt, om det är särskilt påkallat med hänsyn till något av de i första stycket uppräknade förhållandena. För att eftergift ska komma ifråga krävs att det föreligger någon faktor som kan utgöra grund för jämkning och att denna faktor har sådan tyngd att jämkning inte är tillräcklig. Bestämmelsen i andra stycket bör användas restriktivt.

5.3 Jämknings eller eftergift av företagsboten – eller strafflindring?

Om företagsbot beslutas kan den straffrättsliga påföljden enligt huvudregeln sättas ned med tillämpning av 29 kap. 5 § brottsbalken. I prop. 2005/06 s. 38 f., diskuterades hur bestämmelserna i 36 kap. 10 § om jämkning av företagsboten och i 29 kap. 5 § brottsbalken om nedsättning av påföljden bör förhålla sig till varandra. Regeringen ansåg därvid att det fanns flera anledningar som talar för att en sanktionskumulation bör beaktas vid straffmätningen i stället för genom jämkning av företagsboten. Bland annat framfördes att delägare i fåmansbolag annars på ett omotiverat sätt kan gynnas av att den delägare som begått ett brott ådöms påföljd för detta.

Huvudregeln är således att *företagsboten ges företräde* och att den straffrättsliga påföljden lindras med tillämpning av 29 kap. 5 § brottsbalken. Om detta inte leder till ett rimligt resultat, kan jämkningsgrunden enligt 36 kap. 10 § första stycket fjärde punkten brottsbalken också tillämpas, dvs. det finns skäl för jämkning också av företagsboten.

När det är frågan om *enskilda näringsidkare* ställer sig saken sedan NJA 2012 s. 826 i ett något annat ljus. Högsta domstolen uttalade, som tidigare redovisats, att när det brott som kan ligga till grund för ett beslut om företagsbot har begåtts av en enskild näringsidkare som inte har bedrivit en seriös verksamhet och näringsidkaren själv döms till fängelse för allvarlig brottslighet med anknytning till verksamheten (p.45 och 53 i domen) bör i stället *den straffrättsliga påföljden kunna ges företräde* och företagsboten jämkas eller efterges.

I avsnitt 3.2 och 3.3 ovan konstateras att tillämpningen av huvudregeln varierar i praxis. Det gäller då frågan om slutsatserna i NJA 2012 s. 826 även ska tillämpas i vissa fall när näringsidkaren är ett bolag, en fråga som främst är aktuell när det gäller fåmansbolag.

6. Vissa särskilda frågor

6.1 Yrkandet

Av ett yrkande om företagsbot ska klart framgå hur företagsboten har beräknats. Åklagaren har en skyldighet att ange ett till belopp bestämt yrkande.

Mot bakgrund av att enhetlig praxis, framförallt såvitt avser jämkning och eftergift, saknas rekommenderas åklagarna att tills vidare yrka ett bruttobelopp och överlämna frågan om jämkning eller eftergift till domstol. Detta särskilt eftersom tanken bakom eftergift var att det skulle användas restriktivt (se prop. 2005/06:59 s. 40-41 och 63) och att det avseende jämkning inte ”per automatik” ska ske jämkning utan endast om den samlade reaktionen annars blir oproportionerligt sträng. Åklagaren bör vara tydlig i förekommande fall att jämningsgrunder finns och hur dessa i sådana fall kan påverka beloppet. Detsamma gäller om grunder för strängare bedömning finns.

Genom en tydlig argumentation skapas goda förutsättningar för välmotiverade ställningstaganden i domstolarna, vilket på sikt kommer att leda till en mer enhetlig praxis, som i sin tur kommer utgöra vägledning för åklagarna.

6.2 Företagsbot utan åtal

En talan om företagsbot förutsätter, som nämnts, inte att gärningsmannen åtalas för brottet. En förutsättning är dock att ett brott har begåtts i utövningen av näringsverksamhet.

Nedanstående förarbetsuttalande uttrycker detta tydligt.

Företagsbot kan aktualiseras bara om det har begåtts ett brott i verksamheten. Samtliga objektiva och subjektiva rekvisit i ett straffstadgande måste alltså vara uppfyllda. Det kan vara både brottsbalksbrott och brott mot specialstraffrätten, men brottet måste vara begånget i utövningen av näringsverksamhet. Det uppställs inte något krav på att gärningsmannen åtalas för brottet eller ens identifieras, men det måste stå klart att ett brott har blivit begånget. Det är naturligtvis endast sällan möjligt att konstatera brottsligt uppsåt hos en icke identifierad gärningsman. Vid oaktsamhetsbrott är det emellertid fullt tänkbart att det står klart att någon i ett företag har handlat vårdslöst utan att det för den skull går att leda i bevis exakt vem denne är. Som exempel vill jag nämna det fallet att man i ett företag har brutit mot föreläggande eller föreskrifter av de slag som avses i 8 kap. 1 § och 2 § 1 st arbetsmiljölagen (1977:1160). Företagsbot bör då kunna åläggas även om det inte går att klarlägga vem som har haft det direkta ansvaret för att föreläggandet eller föreskrifterna följts (NJA II 1986 s. 43).

I RH 1992:73 utdömdes företagsbot eftersom det visats att grov oaktsamhet förelegat trots att det inte visats vem som gjort sig skyldig till den.

6.3 Utfärdande av strafföreläggande med företagsbot

Enligt 48 kap. 4 § rättegångsbalken får företagsbot föreläggas genom strafföreläggande gemensamt med påföljden för brott i fall då boten inte överstiger 500 000 kr. Ett strafföreläggande med enbart företagsbot kan också utfärdas (se 5 § lagen 1986:1009 om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m.). Även i detta fall är företagsboten begränsad till 500 000 kr. Av genomgången i denna ARF framgår att praxis inte är enhetlig, framförallt såvitt avser frågan om sanktionskumulation och jämkning eller eftergift. Det gör att utfärdande av

strafföreläggande ofta inte är lämpligt. När praxis för företagsbotens storlek är etablerad kan strafföreläggande utfärdas om övriga förutsättningar därför är uppfyllda. Intill dess bör ärenden med företagsbot inte strafföreläggas utan åtalas.

6.4 Delgivning utan att åtal väcks

Om det under förundersökningen står klart att åtal inte kommer att väckas kan utredningen endast komma att omfatta talan om företagsbot mot en juridisk person. Vad som i dessa fall läggs näringsidkaren till last är att denne inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten alternativt att förfarandet faller in under det utökade ansvaret. Företrädaren för näringsidkaren betraktas som tilltalad och ska då delges grunderna för en kommande talan om företagsbot. Delgivningen av grunderna innebär att näringsidkarens rättigheter tas tillvara på samma sätt som vid delgivning av brottsmisstanke (se ÅM:s RättsPM 2006:19 s.13, Företagsbot).

6.5 Offentlig försvarare

Av kommentaren till 21 kap. 3 a § rättegångsbalken framgår att offentlig försvarare kan förordnas om det föreligger särskilda skäl med hänsyn till vad målet rör. Det som avses är särskilda frågor som är komplicerade och därför motiverar att en offentlig försvarare biträder den misstänkte. T.ex. anges yrkanden om förverkande eller annan särskild rättsverkan. Eftersom företagsbot är en särskild rättsverkan av brott bör offentlig försvarare kunna förordnas enligt 21 kap. 3 a § andra stycket 3. Inte sällan kan talan om företagsbot avse stora värden, redan av detta skäl kan det finnas anledning för domstolen att förordna offentlig försvarare.⁸

Även för en juridisk person kan en offentlig försvarare förordnas.⁹

6.6 Företagsbot för medhjälpare

Medhjälp till brott kan utgöra grund för en talan om företagsbot under förutsättning att medhjälpen skett inom ramen för en näringsverksamhet. Så kan vara fallet när det t.ex. från ett aktiebolag tillhandahålls osanna fakturor som den skattskyldige kan utnyttja för att undgå skatt. Medhjälparens bolag kan då, jämte huvudbolaget, åläggas företagsbot.

6.7 Skattetillägg, företagsbot och ne bis in idem?

Frågan om förhållandet mellan skattetillägg och företagsbot och förbudet mot dubbla förfaranden när företagsboten grundas på ett bokföringsbrott har behandlats i praxis. Den som har påförts skattetillägg för visst brott kan inte åläggas företagsbot för samma brott. Vid åtal för både skattebrott och bokföringsbrott kan, där skattetillägg ålagts på grund av de oriktiga uppgifter som legat till grund för skattebrottet, enbart bokföringsbrottet läggas till grund för en företagsbot då bokföringsbrottet normalt inte ansetts oupplösligt förbundet i tid och rum med de fakta som läggs till grund för skattetillägget (NJA 2013 s. 502 och NJA 2014

⁸ Prop 1985/86: 23 s 58

⁹ Prop. 2005/06:59 s. 49

s. 377).

Utgångspunkten är att samma förhållande som vid bokföringsbrott gäller vid försvårande av skattekontroll.¹⁰

6.8 Förseningsavgift för sen årsredovisning, företagsbot och ne bis in idem?

Frågan om det skulle föreligga hinder mot att döma den tilltalade för bokföringsbrott och ålägga aktiebolaget företagsbot när bolaget ålagts förseningsavgifter beträffande de årsredovisningar som legat till grund för såväl åtalet som talan om företagsbot har tagits upp i några hovrättsfall.¹¹

Förbudet mot dubbelbestraffning förutsätter att sanktionerna riktar sig mot samma rättssubjekt vilket inte är fallet om den straffrättsliga påföljden riktas mot tilltalad medan talan om företagsbot riktas mot aktiebolaget. Förbudet mot dubbelbestraffning utgör då inget hinder mot att bolaget åläggs företagsbot av det skälet att tilltalad dömts till straffrättslig påföljd. Till detta kommer att en ytterligare förutsättning för att förbudet mot dubbelbestraffning ska vara tillämpligt är att det är samma brott (gärning) som ligger till grund för båda sanktionerna. Ansvar för bokföringsbrott avser ansvar för att inte ha upprättat årsredovisning i tid. Reglerna om förseningsavgift för aktiebolag tar inte sikte på kravet att upprätta årsredovisning utan på skyldigheten att ge in bestyrkta kopior av årsredovisning och revisionsberättelse till Bolagsverket. Dessa skillnader innebär enligt praxis att de konkreta fakta som ligger till grund för ett åtalat bokföringsbrott och talan om företagsbot inte kan anses oupplösligt förbundna i tid och rum med de fakta som legat till grund för förseningsavgifterna. Det är inte fråga om samma gärningar och det föreligger inte hinder för åtal eller talan om företagsbot mot aktiebolaget av det skälet att bolaget ålagts förseningsavgifter.

Företagsboten kan däremot komma att jämkas med hänsyn till förseningsavgifterna enligt 36 kap. 10 § första stycket fjärde punkten brottsbalken (om det finns särskilda skäl för jämkning).

¹⁰ Jfr Svea hovrätts dom 2018-06-20 i mål B 2215-18

¹¹ Hovrätten för Västra Sveriges dom 2018-04-18 i mål B 5186-17 och Hovrätten för Västra Sveriges dom 2018-05-14 i mål B 5001-17